

Aki ismeri a magyar avantgard történetének fehér foltjait, méltányolni tudja Kárpáti Béla vállalkozását, amelynek során az ItK 1974. évi 5. számában Kassák Lajos avantgard ideológiájának feltárására és leírására törekedett. A vállalkozás méltányló figyelmet érdemel, az eredmény viszont, úgy hiszem, bírálatot. Kárpáti érdekes fejtegetések során közelíti meg Kassák ideológiáját. Hogy ez mennyire sikerült neki, azt nem ennek a felszólalásnak kell eldöntenie. Véleményem szerint csak részben sikerült, minthogy Kassák nézeteit már eleve polgári ideológiának, a polgári hamis tudat egy változatának tekinti; állásfoglalását ez a prekoncepció határozza meg. Tanulmánya ebben az összefüggésben is vitát érdemel, s talán lesz vállalkozó, aki megkérdőjelezi ezeket a feltevéseit és következtetéseit.

Van azonban néhány odavetett megjegyzése, amely mindenképpen ki kell, hogy hívja az ellenkezést. E megjegyzések ötletszerűeknek tetszenek, valójában nem is következnek fejtegetéseiből. A Lukács György munkásságát érintő megjegyzésekre gondolok.

Kárpáti arról beszél, hogy Kassák egyénisége nem ismerte az önbírálatot. Ehhez azután, mintegy hasonlat gyanánt hozzátesszi: „Kassák maga is úgy van az önkritikával, mint Lukács György, aki — Sándor Pál szavaival szólva — elítélt és elvetett tetteit újra meg újra »jogerőre emelte«, újra meg újra verifikálta, sőt makacs konzekvenciával be- és beépítette elméleti rendszerébe. (Az pedig már a Lukács-kérdéshez tartozik, hogy ezeket az önkritikákat maga nem vette komolyan.)”

Valóban ez lett volna Lukács — kétségtelenül vissza-visszatérő — önkritikáinak lényege? S valóban egy hasonlat és egy zárójel keretei között el lehet intézni azokat az önkritikákat, amelyekre Lukácsot rákényszerítette saját filozófiai fejlődése, vagy rákényszerítette a történelem?

Kárpáti odavetett megjegyzése határozott kételyt fejez ki Lukács György magatartásának őszintesége iránt. Való igaz, hogy Lukács több alkalommal önkritikával fordult szembe saját munkáival, illetve önkritikával zárta le tevékenységének egy-egy szakaszát. Ez az önkritika lehetett valóságos és megokolt, amely gondolkodásának fejlődésére utalt, s amely a pálya valamely autentikus fordulatót vezette be. Ilyen önkritikával utasította el *A lélek és a forma* című munkáját annak idején, midőn az irracionalizmustól a társadalom és a történelem valóságos problémáihoz fordult, s szellemtörténeti elképzeléseit szociológiai és etikai szemlélettel váltotta fel. Hasonló fordulat történt pályáján a húszas évek végén, a harmincas évek elején, midőn leszámolt baloldali sektarianizmusával és elítélte a *Történelem és osztálytudat*ban kifejtett nézeteit. Ennek a leszámolásnak, ennek a filozófiai fordulatnak a Lenin- és Moses Hess-tanulmányok, a Blum-tézisek, végül a *Marx, Engels és Lassalle Sickingen-vitája* című tanulmány voltak az állomásai, de szerepet kapott bennük az is, hogy Lukács megismerkedett Marx *Gazdasági-filozófiai kézirat*aival.

Az önkritikának csak a formája, hogy úgy mondjuk, a nyelvezete jelentett taktikai megalkuvást. Erről a következőkben számol be Lukács: „Amikor 1933-ban megint a Szovjetunióba kerültem, s ott feltárult az a perspektíva, hogy termékeny tevékenységet folytathatok — a Lityeraturnij Krityik 1934 és 1939 közötti irodalomelméleti ellenzéki szerepe általánosan ismert —, taktikai szükségszerűség volt nyilvánosan distanciálnom magamat a *Történelem és osztálytudat*-tól, hogy a hivatalos és félhivatalos irodalomelméletek elleni valóságos partizánharcot ne zavarhassák meg olyan ellentámadások, amelyekben ellenfelemnek, ha bármily bornírtan érvel is, az én saját meggyőződésem szerint tárgyilag igaza volna. Természetesen ahhoz, hogy önkritikát tehessenek közzé, kénytelen voltam alávetni magamat az éppen uralkodó nyelvezeti rendtartásnak. De ez az alkalmazkodásnak egyetlen mozzanata ebben a nyilatkozatban.”¹ A szemléleti változás autentikus volt, s ezért Lukács igenis komolyan vette

1. Marxista fejlődésem: 1918–1930. — *Történelem és osztálytudat*. Bp. 1971. Magvető. 734–735.

önkritikáját. Annyira komolyan, hogy — persze saját nyelvezetén, a filozófus nyelvezetén — megismételte abban az 1967-es utószavában is, amelyet a *Történelem és osztálytudat* olasz és német kiadásához írt.

A *Történelem és osztálytudat*ot érintő önkritika ugyanakkor, mint láttuk, felveti a „nyelvezet” problémáját is: a nyelvezetét, amelyet a harmincas évek szektariánizmusa kényszerített Lukácsra. A *Történelem és osztálytudat* önkritikus megítélésénél még csak a „nyelvezet” határozta meg a szektariánus politika, más esetekben az önkritikát magát. Lukács önkritikáinak egy másik része ugyanis egyáltalában nem autentikus, ellenkezőleg kierőszakolt, amelyeknek elvégzésére a filozófus csak önvédelemből vállalkozhatott. És ezért ezeket az önkritikákat — ha híu akart maradni saját nézeteihez, saját igazához — nem is vehette komolyan.

Ilyen volt például a Blum-téziseket követő önkritika. Lukácsnak ezek a tézisei, mint közismert, „a munkások és parasztok demokratikus diktatúrájának” megvalósításában jelölték meg a magyar kommunista mozgalom célját. „A Kún körüli csoport — írja erről Lukács — a tézisekben a legtisztább oportunizmust látta; saját frakcióm támogatása meglehetősen langyos volt. Így történt hogy — mikor megbízható forrásból megtudtam, Kún Béla arra készül, hogy »likvidátor«-ként kizárásson a pártból — ismerve Kún befolyását az Internacionáléban, feladtam a további harcot, és közzétettem egy »önkritikát«. Akkor is szilárdan meg voltam ugyan győződve álláspontom helyességéről, tudtam azonban azt is, — pl. Karl Korsch sorsából —, hogy a pártból való kizáratásom akkor azt jelentette volna, hogy lehetlenné válik aktívan részt vennem a közelgő fasizmus elleni harcban. E tevékenységhez való »belépőjegyként« — minthogy ilyen körülmények között többé nem tudtam és nem akartam a magyar mozgalomban dolgozni — fogalmaztam meg ezt az »önkritikát«. Hogy milyen kevésse gondoltam komolyan ezt az »önkritikát«, azt az mutatja, hogy alapbeállítottságom fordulata, amely a tézisek alapjául szolgált, attól kezdve — persze anélkül, hogy akár csak közelítőleg adekvát kifejezést kapott volna — további elméleti és gyakorlati tevékenységem vezérfonalává vált.”²

Hasonló önkritikára került sor 1949-ben, az ún. Lukács-vita folyamán. Ez a vita a hidegháború közvetlen ideológiai következménye volt, lefolyására már a közelgő Rajk-per árnyéka borult. Hátterében ugyancsak ott voltak a Blum-tézisek, vagyis a szocializmusra való áttérés stratégiája, amelyet Lukács egészen másként tervezett, mint a történelem ítélszéke előtt szektariánusnak bizonyult akkori magyar pártvezetés. Lukácsot kíméletlen bírálat érte, s ő hasonlóan a Blum-tézisek vitája után választott megoldáshoz, taktikai önkritikát gyakorolt, visszavonult.

Az 1949-es Lukács-vita utasította el a „partizán elméletet” is, amelyet Rudas László, Révai József vagy Horváth Márton akkori szektariánus elgondolásához visszatérve Kárpáti Béla most „tozkepnek” minősít. Álláspontja meglepő, hiszen a „partizán” elmélet azóta igazolást nyert, különösen abban az összefüggésben, amelybe Lukács 1945-ös *Pártköltészet* című tanulmánya helyezte a „politikai költő” fogalmát. „... a pártköltő — írta Lukács — sohase vezér vagy sorkatonna, hanem mindig partizán. Vagyis, ha igazi pártköltő, mély egyetértésben van a párt történelmi hivatásával, a párt által kijelölt nagy stratégiai útvonallal. Ezen belül azonban egyéni eszközeivel szabadon, saját felelősségére kell, hogy megnyilatkozzék. Ez nem jelent sem anarchitát, sem véletlenszerű összefüggést, csupán a párttevékenység és a pártköltő lényeges vonásai közti helyes kapcsolatok helyes felismerését és megfelelő gyakorlati alkalmazását.”³ Ez a meghatározás aligha lehet alapja annak a minősítésnek, amit Kárpáti Béla ad Lukács nézeteiről.

Úgy tetszik, Lukács György munkásságának „baloldali”, szektariánus kritikája olvasható ki Kárpáti odavetett megjegyzéseiből. Ez a kritika olyan érvekkel — érvekkel? alkalmi megállapításokkal! — jelentkezik, amelyeket már régen megcáfolt a Lukácssal foglalkozó marxista kutatás. A dolgok különös játéka folytán Kárpáti interpretációja azokkal, Zittával, Rühlével, találkozik, akik „jobbról” bírálták Lukács György tevékenységét. Kárpáti egy hasonlaton és egy zárójelen belül vet fel indokolatlan és értelmetlen vádakát. Lukács György önkritikáit nem a történelmi körülmények között, hanem „sterilen” ítéli meg. Ám a történelemnek mindenképpen kudarcot kell szenvednie, ha nem történelmileg meghatározott, hanem steril fogalmakban gondolkodik. A fogalmak tartalmát, jelentését és valóságát veszi el szeme elől.

2. U.o. 724.

3. Pártköltészet. — Magyar irodalom — magyar kultúra. Bp. 1970. 304.